

KÓVÁRI LÁSZLÓ

ERDÉLY 1848–1849-BEN

(Sajtó alá rendezte és a kötetet szerkesztette: Somogyi Gréta. A bevezető tanulmányt írta: Hermann Róbert.

A jegyzeteket írta: Hermann Róbert és Somogyi Gréta.

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2014. 536 o. ISBN: 978-963-7097-71-3)

2014-ben két új forráskiadvány látott napvilágot a Hadtörténeti Intézetben. A Markó Árpád akadémikus, neves hadtörténész visszaemlékezéseit tartalmazó kétkötetes mű a XX. század két nagy világháborújának, az I., illetve II. világháború korába kalauzolja el az olvasót. A másik forráskiadvány – amely jelen ismertetésünk tárgya – a XIX. század közepén lezajlott magyar forradalom és szabadságharc időszakába vezeti vissza az olvasót. A kötet szerkesztője nem kisebb célt tűzött maga elé, minthogy egy munka keretein belül összegyűjtse, majd újra kiadja Kóvári László Erdély 1848–1849-es történetéről szóló nagyformátumú munkáját, visszaemlékezéseit, valamint 1849-ből származó hírlapi cikkeket és jelentéseit.

A vállalkozás azért is nagyszabású, mert a XIX. század közepén és második felében különböző módon és különböző orgánumban megjelent szövegeket kellett egységes kötetbe szerkeszteni, egy korszerű, ma használható kézikönyvé gyűrní. A kötet sajtó alá rendezője – ahogy a némileg furcsa módon Hermann Róbert bevezető tanulmánya végére illesztett szerkesztői megjegyzéseiben írja –, a szöveggondozás során elsősorban a leendő olvasók igényeihez kívánt igazodni. Ezért a mai magyar helyesírás szabályait követve írta át az 1861-es, illetve 1898-as eredeti szövegeket, gondosan ügyelve ugyanakkor arra, hogy a korabeli stílust visszatükröző tájnyelvi alakok megmaradjanak. Ez a mai forráskiadók által a XIX. századi szövegek vonatkozásában általában követett eljárás azért hasznos, mert az így közreadott forrásokat az átlagolvasó számára is élvezetessé, könnyen használhatóvá teszi. A szövegek új kiadása ugyanakkor formai szempontból hűen követi az eredeti kiadást.

Kóvári László egyike volt az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) által 1849 márciusában az egyes seregtestekhez kiküldött „történeti jegyzőknek”, akiknek az volt a feladatuk, hogy egy, a szabadságharc történetéről később elkészítendő hadtörténeti összefoglaló forrásbázisul anyagot gyűjtsenek a számukra kijelölt hadseregnél, illetve hadtestnél. Hermann Róbert a kötethez írt bevezető tanulmányában (*Kóvári László és a szabadságharc hadtörténetesei*) részletesen ismerteti a kiküldött historikusok tevékenységét. Az OHB 1849. március 16-án, a Damjanich János vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló I. és III. hadtestekhez Zalár József költőt, a Görgei Artúr vezérőrnagy vezette II. és VII. hadtestek mellé Lisznai Kálmán költőt küldte ki „történeti jegyzőül.” Perczel Mór vezérőrnagy bácskai (IV.) hadtestéhez Mészáros Károly ügyvédet, Vécsey Károly vezérőrnagy aradi ostromseregéhez (V. hadtest) Dobrossy István országgyűlési gyorsíró, Bem tábornok erdélyi hadseregéhez (VI. hadtest) Kóvári László, ekkor már viszonylag közismert történészt és újságíró irányították. A komáromi várórséget képező VIII. hadtesthez pedig Friebeisz István újságíró vezényelték. A később alakult IX. és X. hadtestekhez már nem neveztek ki történészeket és a korábbiakat sem váltották le.

A szabadságharc történetét megörökíteni hivatott vállalkozás azonban nem járt túl nagy sikerrel. A parancsnokok nem vették jó néven a táborban ténfergő, katonai titkok után érdeklődő firkászokat, nem volt rendezett a kiküldött historikusok alárendeltsége, jogosítványaik kérdése. Maguk a kiküldöttek sem feleltek meg minden esetben a velük szemben támasztott követelményeknek. A hadtörténészek közül mindössze hárman (Dobrossy, Mészáros és Kóvári) írtak jelentéseket. Utóbbi kettő a szabadságharc utáni évtizedekben meg is jelentette gyűjtésének eredményeit. Közülük Kóvári László munkái voltak a jelentősebbek. Hermann Róbert bevezető tanulmányában részletesen ismerteti a szabadságharc leverése után meginduló kortárs történeti feldolgozó folyamat állomásait, a szerzőket és műveiket, azokat az előzményeket, amelyek Kóvári Erdély történetét feldolgozó munkájának megjelenéséhez vezettek, és amelyekre a szerző – saját feljegyzésein kívül – maga is támaszkodhatott.

A kötet a bevezető tanulmány után két külön fejezetben közreadja az említett *Erdély története 1848–49-ben* című feldolgozást, valamint az ehhez szorosan kapcsolódó *Okmánytár az 1848–49-i*

erdélyi eseményekhez című forrásgyűjteményt. Mindkét munka eredetileg 1861-ben jelent meg Pesten, illetve Kolozsvárott. Kővári kötetei megjelenésük idején úttörő módon járultak hozzá a szabadságharc erdélyi eseményeinek megismeréséhez és a mai napig megkerülhetetlen forrásai a szabadságharc erdélyi történetének. Ez is indokolja újbóli közreadásukat, hiszen az eredeti munka ma már nehezen hozzáférhető.

A történeti feldolgozásban a szerző tíz időrendben megírt fejezetben tárgyalja az 1848. év és újabb 11 fejezetben, szintén időrendben az 1849. év eseményeit. A munka különösen azért értékes, mert Kővári több esetben a szemtanú hitelességével tudott beszámolni az erdélyi hadszíntér eseményeiről, illetve más esetekben első kézből ismerhette meg azokat az egykorú résztvevőktől. A hadtörténeti tényadatok ugyan kevésbé pontosak és részletesek a műben, a kis színes történetek azonban igen jól ábrázolják a kor hangulatát.

A tényadatok pontosítását Hermann Róbert és Somogyi Gréta kitűnően elvégzik. Kővári munkájának tanulmányozását több mint 750 lábjegyzet teszi könnyebbé, amelynek egy része hadtörténeti, más része művelődéstörténeti vonatkozású. Itt kerülnek pontosításra a Kővári által esetleg hibásan írt tényadatok, az egyes események, időpontok, a személyek, alakulatok nevei. A jegyzetek kiegészítő információkat, a szerző által korábban nem feltétlenül ismert újabb ismereteket is közvetítenek az olvasó felé.

Kővári az 1848. márciusi napok eseményeivel kezdte munkáját. Röviden beszámolt az európai és országos eseményekről, majd a kolozsvári és erdélyi visszhangokat ismertette. A második fejezet már az erdélyi szász és román nemzetiségek gyűléseit, a harmadik az unió kimondásának történetét mutatta be. A szerző további három fejezetben tárgyalta az utolsó erdélyi országgyűlés történetét, az 1848. nyári és kora őszi helyi eseményeket, a nagyszebeni Főhadparancsnokság és a román nemzeti gyűlés magyar kormánnyal történő szembefordulását, a székelyek agyagfalvi gyűlésének történetét. A hetedikről a tizedik fejezetig a fegyveres összecsapások megindulásának, a román felkelés szervezésének, Háromszék önvédelmének és végül Bem december végi ellentámadásának történetét mutatta be.

A munka az 1849. év történetét tárgyaló részében Kővári a XI–XII. fejezetben Bem januári hadjáratát, a Székelyföld felmentését, és a Nagyszeben elleni sikertelen támadás történetét tárgyalta. Ezután külön fejezetet szentelt a császári erők megsegítésére behívott orosz intervenciók csapatok tevékenységének. A XIV. fejezetben a piski csatát, valamint annak előzményeit és következményeit ismertette. A következő két fejezetben Urban ezredes februári beütésének és a császári csapatok márciusi teljes kiűzésének témáját dolgozta fel. A XVII. fejezet a felszabadult Erdély – Bem, majd annak Bánságba való távozása után főleg Csány László kormánybiztos által történt – közigazgatási és katonai megszervezését mutatta be. Ezután a román népfelkelők által megszállt havasok elleni támadások történetét olvashatjuk. A XIX. és XX. fejezetben Kővári az újabb orosz intervenció, valamint a császári csapatok ismételt betörése és a túlerővel folytatott egyenlőtlen küzdelem eseményeit tárgyalta. Az utolsó fejezet az augusztusi fegyverletételek, a szabadságharc lezárulásának kérdését járta körül.

Kővári az egyes fejezetekben röviden mindig említést tett a fontosabb országos eseményekről, azok kontextusában láttatva az erdélyi eseményeket. Munkájának közreadói lábjegyzeteikben mindig megadják a főszövegben hivatkozott források közlési helyét, vagy a kötet okmánytárában való elérhetőségét.

Az *Okmánytár az 1848–49-i erdélyi eseményekhez* 115 dokumentumot tartalmaz, amelyek kiegészítik a Kővári által elmondottakat. Ezek egy része német, latin, francia és román nyelvű irat, amelyek Kővári művében csak eredeti nyelven szerepeltek. Az új kiadásban e szövegek magyar fordítása is megtalálható, ami külön érdeme a kötetnek, hiszen ezek magyarul eddig nem voltak hozzáférhetőek. A szövegekben található idegen eredetű szavak összegyűjtésre kerültek és az olvasó munkáját könnyítendő, a kötet függelékében együtt elérhetőek. A személy- és helynevek közül az idegen eredetűek a mai helyesírás szerint, a magyarosított alakok Kővári írásmódja szerint szerepelnek, ugyanakkor a kötet végén a névmutatóban utalás található a különböző előfordulási variációkra.

Kővári fő műve után a kötet két újabb fejezetben adja közre a szerző Magyarország és Erdély egyesülésének félszáz éves évfordulóján megjelent gondolatait: *Az unió kimondásának félszázados emlékünnepe. Felolvasás a kolozsvári egyetemi ifjúság május 29-i ünnepélyén címmel*, valamint szintén 1898-ban megjelent visszaemlékezését a szabadságharcra *Visszaemlékezések a forradalom*

derűsebb napjaira. Emlékirat jubileuma alkalmából címmel. Előbbi az idős Kővári forradalomra és szabadságharcra emlékező moralizáló gondolatait tartalmazza. Utóbbi pedig a forradalom és szabadságharc személyesen átélt eseményeire történő visszaemlékezés, amelyben függeléként megtalálható a *Tanátközásaim Petőfivel végnapjaiban* című fejezet. Ebben Kővári – másokhoz hasonlóan – beszámol a költővel kapcsolatos utolsó élményeiről és halálának általa megismert körülményeiről. Nem kell bizonygatnunk, milyen fontos, hogy ezek a személyes hangvételő és személyes élményeken alapuló írások is bekerültek Kővári Erdély történetéről írott munkája jelen kiadásába. Újabb adalékok ismerhetők meg belőlük a kor eseménytörténetéhez, amelyek szubjektívek ugyan, de ezek is árnyalják eddigi ismereteinket, és eddig nehezen hozzáférhetőek voltak. A szerző beszámol az utolsó erdélyi országgyűlésről, az országgyűlés által szeptemberben az udvarhoz indított küldöttségről, Háromszék önvédelmi harcáról, valamint erdélyi haditudósítónak történő kinevezéséről is.

Fentieket követi a kötet utolsó fejezete *Cikkek és jelentések 1849-ből* címmel. Ez 13 dokumentumot tartalmaz: Kővári jelentését az OHB-nak Háromszék önvédelmi harcáról, javaslatait Erdély és a Székelyföld újjászervezéséről, nyolc tudósítását Erdélyből a Közlöny számára, három Kossuth Lajos kormányzó-elnökhöz és egy Szemere Bertalan miniszterelnökhöz szóló jelentését. Ezek közül igen érdekesek a székelyeket, vagy az első orosz intervenció alkalmával Erdélyben járt orosz csapatokat bemutató kommentárjai és Bem erdélyi hadjáratáról küldött anekdotagyűjteménye.

A kötet *Függelékében* rövidítésjegyzék, idegen szavak és kifejezések jegyzéke, a felhasznált irodalom rövidítéseinek feloldása, valamint névmutató található. Ezek jól segítik a kötet használatát, megértését, a szakirodalomban történő tájékozódást.

Összességében elmondható, hogy Kővári László Erdély 1848–49-es történetéről írt alapművének és más írásainak új, egy kötetbe szerkesztett kiadása fontos és hasznos hozzájárulás a témával foglalkozó történeti irodalomhoz. Haszonnal forgatható mind a köz- és hadtörténészek, mind a gazdaság- és társadalomtörténészek számára. Érdekes olvasmány ugyanakkor a korszak iránt érdeklődő nagyközönségnek is. Hermann Róbert és Somogyi Gréta gondos munkát végzett, és egy hasznos kézikönyvvel gazdagította az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc historiográfiáját.

Solymosi József

SZARKA LAJOS

A HAZÁÉRT MINDHALÁLIG

(*Hévízi Kincsestár, Hévíz, 2013. 228 o. ISBN: 599-988-3131-60-2*)

Már több mint másfél évtizede, 1997-ben jelent meg Szarka Lajos hévízi helytörténész hiánypótló munkája *A tábornok bére* címmel az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc egyik jó részét elfeledett, egyetlen Zala megyei születésű tábornokáról, gyulai Gaál Miklósról. Az azóta eltelt időszakban a szerző újabb források felkutatásával még pontosabb képet tudott alkotni hősről, így a nemrégiben megjelent újabb, kibővített munka minden eddiginél árnyaltabban mutatja be a szabadságharc egyik legjobb mérnökkari tisztjének pályafutását.

Ahogy az a kötet elé írt ajánlásból és a Hermann Róbert által jegyzett előszóból is kiderül, gyulai Gaál Miklóshoz, számos kortársához hasonlóan, nem volt kegyes a sors. Míg a fontosabb '48-as szereplők (például Batthyány, Kossuth, Görgei, Damjanich, Bem, illetve az aradi tizenhármak) alakja örökre, kitörölhetetlenül „belevésődött” a köztudatba, addig jó néhány, kötelességét szüntűgy teljesítő politikus és katona emléke a feledés homályába veszett. Ezen változtatott Gaál esetében Szarka Lajos, aki első kötetének megjelenése után is fáradhatatlan szorgalommal gyűjtötte tovább az információkat; ennek köszönhetően az új kötet számos ponton módosítja, kiegészíti nem csak a mérnök vezérőrnagy életpályáját, hanem az 1848–1849-es szabadságharc hadtörténetét is. A felvezetést záró bevezetésben a szerző maga sorolja fel az 1997 óta feltárt újabb forrásokat, amelyek felhasználásával tovább tudta árnyalni a tábornok képét (valamint köszönetet mond mindazoknak, akik támogatták a kötet megjelenését).